

Osídlení Pojizeří v 10. až 13. století

V Í T W E B E R

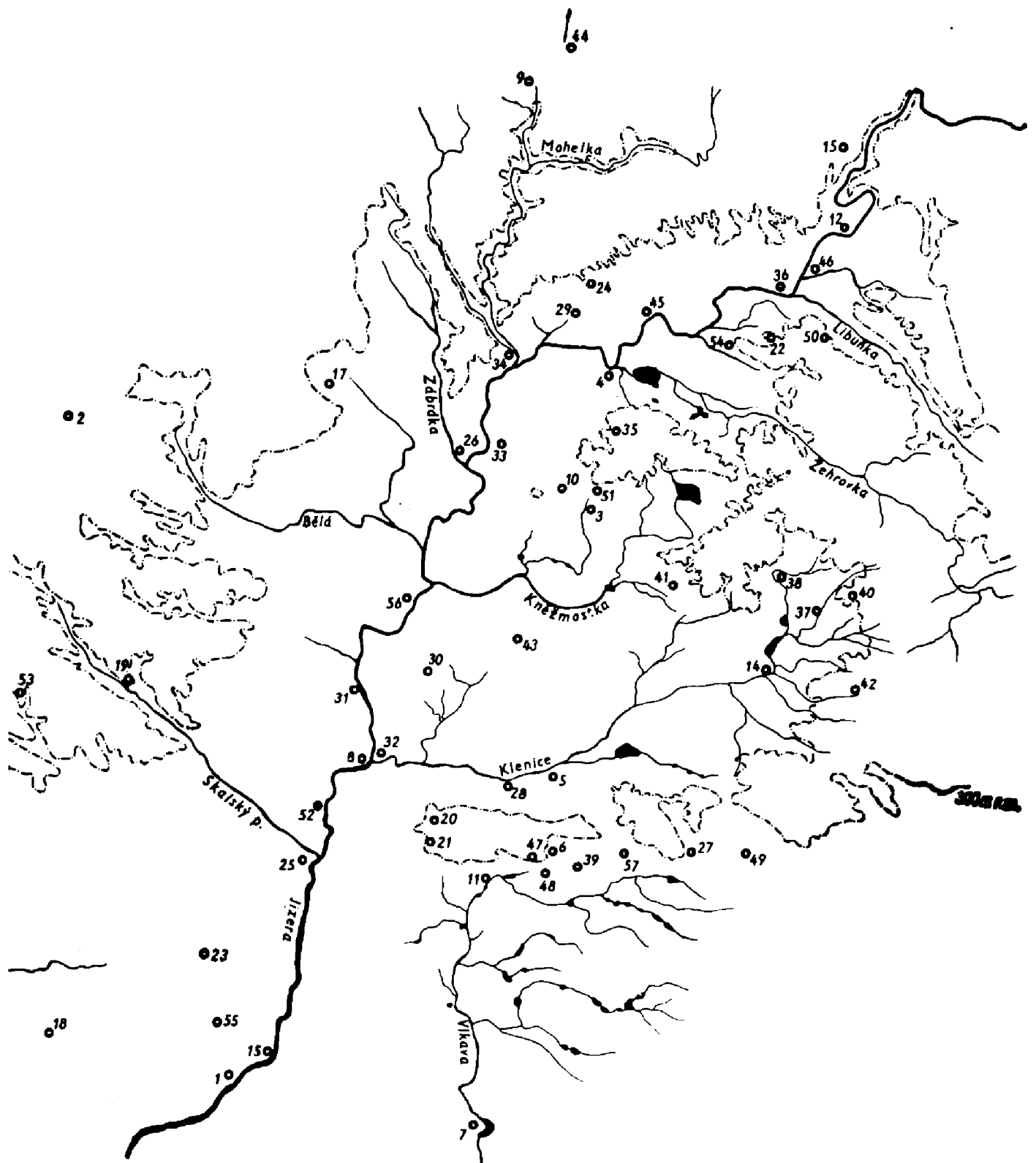
Území sledované v tomto příspěvku je zhruba povodím střední a části dolní Jizery (přibližně mezi Železným Brodem a Benátkami nad Jizerou) a povodím potoka Dobrovky (zvaným též Vlkava). Dle posledního administrativního rozdělení se jedná o následující okresy, respektive jejich části: okres Semily (jihovýchodní část Turnovska), okres Jičín (východní část Sobotecka), okres Liberec (jižní část Českodubska) a okres Mladá Boleslav bez nejjižnější části.

Povrch oblasti na severu ohraničené podhůřím Jizerských hor a Krkonoš je z větší části tvořen mírně se svažující plochou křídové Jizerské tabule zvlněné částmi třetihorní Rálské, Turnovské a Jičínské pahorkatiny a Mnichovohradištskou a Mladoboleslavskou kotlinou. Nadmořská výška se pohybuje mezi 150 až 350 metry nad mořem. Vedle vyvěřelinových kup jsou typickými tvary reliéfu rozsáhlá pískovcová skalní města a údolí řeky a potoků s vysokými strmými, často skalnatými stráněmi (Kunský, 1974, s. 34 a 137—140). Podnebí patří značná část území do podnebné oblasti teplé, zbývající do oblasti mírně teplé (Konček—Petrovič, 1957). Půdy jsou velmi úrodné, většinou hnědozemní a částečně černozemní. V jizerském údolí a na Dobrovicku se nacházejí půdy aluviální (Kunský, 1974, s. 140).

Celé území bylo poměrně hustě osídleno již v pravěku. Největší intenzity dosáhlo v období lidu popelnicových polí (Waldhauser, 1976, s. 32). V období hradištním se osídlení dále zahustilo, naprostá většina lokalit nese stopy osídlení mnohdy z průběhu celého období. Před vznikem centrálního českého státu leželo území na rozhraní kmenové oblasti české, pšovské a charvátské (Turek, 1952, s. 23 a 30). Do poloviny třináctého století byla oblast spravována z knížecího hradu boleslavského, vzniklého snad již na sklonku desátého století. Od poloviny dvanáctého století dostává se západní část do správy hradu Bezděze. V severní části oblasti se rozmáhá rod Markvarticů, jehož příslušníci v polovině třináctého století obdrželi odměnou za věrnost od Václava I. majetek i v jižní části v okolí Mladé Boleslavi (Šimák, 1926—1927, s. 112—117). Markvartici také do oblasti přivedli církevní řády — zakladatele klášterů (Fiala, 1975). Majetky v oblasti patřily na sklonku třináctého století rodu Markvarticů, českému králi a církevním řádům (Anděl, 1961, kap. I a II).

Jednotlivé lokality dále uvedené jsou pro sledované období buďto doloženy písemnými prameny různé hodnoty, nebo z nich pochází archeologický materiál nesporně tomuto období patřící. Soupis je obrazem současného stavu poznání a měl by se stát základnou k dalšímu studiu i diskusi.

1. Benátky nad Jizerou: nejstarší zmínka k roku 1259 (Profous, 1954, s. 54).
2. Bezděz: hrad a osada pod hradem. Nejistá nejstarší zmínka k roku 1185

Obr. 1. Osídlení Pojizeří v 10.–13. století. Čísla lokalit odpovídají jejich průběžnému číslování v textu.

- (Bozdiz). Roku 1264 zakládají Hertvik a Kunrat z Kravař na příkaz krále osadu pod hradem, která byla roku 1289 povýšena na město. Počátkem čtrnáctého století byla městská práva přenesena na Nový Bezděz (Bělá pod Bezdězem) (Profous, 1954, s. 75; Šimáček, 1937, s. 9—10). V obci zachován kostel sv. Jiljí z poslední čtvrtiny dvanáctého století (Merhautová, 1971, s. 95). Hrad založen Přemyslem II. přibližně v letech 1265—1278 (Sedláček, 1895, s. 1—20; Menclová, 1972, I, s. 227—244).
3. Boseň: obec poprvé připomínána k roku 1057 (Profous, 1954, s. 144).
 4. Březina u Mnichova Hradiště: nejstarší zmínka k roku 1225 (Profous, 1954, s. 182).
 5. Březno u Mladé Boleslavi: nejstarší zmínky k letům 1222 a 1225 (Profous, 1954, s. 186).
 6. Ctiměřice: zmínky v listinách k letům 1223 a 1255 (Profous, 1954, s. 285). V muzeu Mladá Boleslav a v soukromé sbírce je materiál mladohradištního charakteru pocházející z prostoru obce.
 7. Čachovice: písemné zmínky z let 1088, 1125, 1222 a 1297 (Profous, 1954, s. 294).
 8. Čejetičky u Mladé Boleslavi, nejstarší zmínky k rokům 1223, 1255 a 1297 (Profous, 1954, s. 306).
 9. Český Dub: část dnes nazývaná Starý Dub, v pramenech Světlá připomínána poprvé roku 1115 (Profous, 1954, s. 482). Kolem roku 1260 založil pravděpodobně Havel z Jablonného komendu řádu Johanitů a k ní byla přenesena osada (Šimák, 1905, s. 7—23; Fiala, 1975, s. 243; Merhautová, 1971, s. 109).
 10. Dobrá Voda u Mnichova Hradiště: kruhovitě tvrzisté na severním okraji obce, mylně považované za mohylu (Píč, 1909, s. 1, 21; Filip, 1947, s. 104 až 105). Výzkumem v roce 1935 získán materiál třináctého a čtrnáctého století (Waldhauser, 1971, s. 10—12). K roku 1400 je uváděna pouze osada (Profous — Svoboda, 1957, s. 587).
 11. Dobrovice: první zpráva z roku 1249 (Profous, 1954, s. 412). Hradištní nálezy z města a nejbližšího okolí jsou uloženy v muzeu Dobrovice a Mladá Boleslav. V roce 1221 je připomínán Mstidruh z Dobrovícevsí, purkrabí pražského hradu (Sládeček, 1900, s. 12—13).
 12. Dolánky u Turnova: opevnění na ostrožně nad Jizerou, snad i zaniklá ves. V muzeu Turnov uložen materiál z 12.—13. století (Šimák, 1905, s. 6; Filip, 1947, s. 204; Štěpánek, 1965, s. 84). Je možno uvažovat i o souvislosti s hradem Rohozcem, který v blízkosti vzniká koncem třináctého století (Šimák, 1909, s. 103).
 13. Dolní Bousov: severovýchodně od obce poloha Šance. Ostrožna, na níž byl získán pozdněhradištní materiál (Waldhauser, 1971, s. 53—54).
 14. Domousnice: nejstarší zmínka k roku 1290 (Profous, 1954, s. 434).
 15. Drábovna nad Malou Skalou: skalní opevnění na ostrohu. V muzeu Turnov odtud mladohradištní materiál (Šimák, 1905, s. 2; Filip, 1947, s. 195 až 205).
 16. Dražice: hrad postaven po polovině třináctého století. Poprvé připomínán jako „castrum“ roku 1264 (Profous, 1954, s. 460; Sedláček, 1895, s. 236—246; Menclová, 1972, I, s. 136—138).
 17. Horní Krupá: zprávy z let 1229, 1279 a 1293, ves v majetku hradištského kláštera (Profous, 1949, s. 425).
 18. Horní Slivno: pod názvem „Slivinko“ připomínána 1223 (Profous, Svoboda, 1957, s. 104).
 19. Hrádek u Sudoměře: rozsáhlé opevnění (Přední a Zadní Hrádek) na ploše osídlené od pravěku. Při výzkumech získán materiál celého hradištního ob-

- dobí (Bareš, 1909, s. 452; Šimák, 1930, s. 571—575; Filip, 1947, s. 80—85; Štěpánek, 1965, s. 84). Na Přední Hrádek klade J. V. Šimák hrad Skálu Soběslava II. (Šimák, 1914).
20. Chloumek: osada a hrádek na jižním okraji masivu Chlumu u Mladé Boleslavi (nad Nepřevázkou). Sídlo rodu pánů z Chlumu, držitelů Dobrovíce a okolí. Založen pravděpodobně Mstidruhem z Dobrovícevi kolem roku 1220. V roce 1297 vystupuje jako svědek Jaroš z Chlumu (Sládeček, 1900, s. 12—13; Sedláček, 1895, s. 340—341).
 21. Chlum — Švédské šance u Mladé Boleslavi: pravěké hradiště s osídlením doloženým pro celou dobu hradištní. Dle některých badatelů předchůdce knížecího hradu v Mladé Boleslavi (Bareš, 1921, s. 5, Turek, 1963, s. 114, 172—173).
 22. Chlum — Kozlov u Turnova: hradiště se skalním opevněním. Později zde vzniká hrádek, z něhož pochází materiál datovatelný do třináctého století (Šimák, 1905, s. 35; Sedláček, 1895, s. 75).
 23. Chotětov: nejstarší zmínka k roku 1057 (Profous, 1949, s. 41).
 24. Jirsko u Sezemic: z prostoru obce pochází materiál třináctého století (Filip, 1947, s. 110).
 25. Jizerní Vtelno: připomínáno v letech 1229, 1255 a 1297 (Profous—Svoboda, 1957, s. 653).
 26. Klášter Hradiště nad Jizerou: původně hradiště, které bylo kolem poloviny dvanáctého století osazeno cisterciáky z mateřského kláštera v Plasích. První zmínky jsou z let 1144 a 1145 (Profous, 1954, s. 755; Šimák, 1917, s. 21—33; 1930, s. 367—410; Filip, 1947, s. 111—114). V průběhu třináctého století vybudován klášter, jehož původní podobu neznáme. Zachované zbytky datuje A. Merhautová do období po polovině třináctého století (Merhautová, 1971, s. 171—172).
 27. Kobylnice: nejstarší zmínky z let 1227 a 1233 (Profous, 1949, s. 266).
 28. Kolomuty: první zpráva z roku 1297 (Profous, 1949, s. 289).
 29. Koryta: první zmínka k roku 1225 (Profous, 1949, s. 314).
 30. Kosmonosy: první zmínka k roku 1186 (Profous, 1949, s. 317).
 31. Michalovice: poprvé připomínány k roku 1281 (Profous, 1951, s. 67). V obci kostel sv. Michala, původně sv. Matěje z poloviny třináctého století (Merhautová, 1971, s. 166). Hrad, správní středisko panství Markvarticů na Mladoboleslavsku vznikl se zánikem funkce knížecího hradu kolem poloviny třináctého století. Dle Schallera (Topografie...) vzniká hrad roku 1256 (Sedláček, 1895, s. 212—220; Bareš, 1909, s. 452; Menclová, 1972, I, s. 133 až 136).
 32. Mladá Boleslav: pravěké hradiště, na konci jehož ostrožny vzniká snad už po polovině desátého století knížecí hrad zmíněný k letům 936—950 u Wídukinda. K tomuto období se též váže nespolehlivá zpráva k roku 973 v Hájkově kronice (Šimák, 1921; 1926—1927, s. 110; Turek 1963, s. 171—173). Pod hradem na břehu Klenice existuje tržní osada s kostelem sv. Víta nazývaná Podolec (Bareš, 1921, s. 5—6; Šimák, 1926—1927, s. 97—98). Jako město je Mladá Boleslav připomínána listinami z let 1052 a 1130 (Profous, 1954, s. 124).
 33. Mnichovo Hradiště: založeno mnichy z kláštera Hradiště za opata Modlika (po roce 1250; Šimák, 1917, s. 28—29) nad starší farní osadou Rybitví s později (při rozšiřování zámku) zrušeným kostelem P. Marie v prostorách dnešní zámecké zahrady (Bareš, 1909, s. 451; Šimák, 1917, s. 55—56; Budil—Herout, 1960, s. 28, 44).
 34. Mohelnice nad Jizerou: osada s hradištními nálezy (Filip, 1947, s. 123—124).

Vznik kostela Nanebevzetí P. Marie datuje A. Merhautová do třetí čtvrtiny dvanáctého století (Merhautová, 1971, 172—173).

35. Mužský: skalní komplex nad silně osídlenou rovinou. Hojně využíván v pravěku i v době hradištní. Materiál pozdně hradištního charakteru byl získán z poloh Staré Hradý a Hynšta. Materiál je uložen v muzeu Turnov (Pič, 1909, s. 321, obr. 189; Filip, 1947, s. 124—144; Šimák, 1917; 1930, s. 498—505). Podrobně zkoumány a zpracovány byly Drábské světničky, o kterých se D. Menclová domnívá, že patří mezi husitská opevnění v Českém ráji (Menclová, 1972, II, s. 222—223). Sběrem byl získán z úpatí skalních bloků materiál třináctého století. Je uložen v muzeu Liberec.
36. Nudvojovice: kostel sv. Jana Křtitele z počátku třináctého století, postaven za biskupa Daniela II. v letech 1197 až 1214 (Merhautová, 1971, s. 179—180).
37. Osek u Sobotky: u domu čp. 7 nalezena při výkopu jáma s materiálem pozdněhradištního charakteru. Materiál uložen v muzeu Liberec.
38. Poráň u Vesce: hradiště na ostrožně opevněné valem. Sběrem i výzkumem (Drenko, 1960) byl získán materiál celého slovanského období. Převažuje materiál dvanáctého a třináctého století (Filip, 1947, s. 279; Turek, 1952, s. 10; Štěpánek, 1965, s. 87; Waldhauser—Weber, 1973a).
39. Semčice: nejstarší zpráva k roku 1297 (Profous—Svoboda, 1957, s. 39).
40. Sobotka: na severovýchodním okraji obce nalezeno při orbě několik střepeů mladohradištního charakteru (Waldhauser, 1971, s. 56).
41. Solec: kruhovitě tvrziště, ze kterého pochází materiál třináctého až patnáctého století (Waldhauser, 1971, s. 56).
42. Spařence u Dolního Bousova: dosud neznámé tvrziště zkoumané v roce 1970. Výzkumem zjištěna hlinitá konstrukce valu a získán z plochy materiál charakteru třináctého století (Weber, 1971; Waldhauser—Weber, 1973b).
43. Studénka: J. Filip uvádí odtud zbořený románský kostelík částečně zkoumaný J. V. Šimákem (Šimák, 1930, s. 568—569; Filip, 1947, s. 152).
44. Světlá pod Ještědem: vrch Horka s kruhovitým opevněním na vrcholku. J. L. Pič uvádí odtud materiál hradištního charakteru (Pič, 1909, s. 373; Filip, 1947, s. 179; Waldhauser, 1971, s. 14).
45. Svijany: osada patřící klášteru Hradiště. Severočeské muzeum v Liberci provádělo v letech 1969 a 1971—1972 záchranný výzkum na severovýchodním okraji obce. Byla zachycena část osady s materiálem třináctého století. Zjištěny též technologické objekty — dehtařské jámy (Filip, 1947, s. 255; Weber, 1972).
46. Turnov: město vzniká kolem poloviny třináctého století na místě vsi Hruštice (Šimák, 1903, s. 9; 1909, s. 186 n.), která je připomínána poprvé v roce 1238 v souvislosti s Jaroslavem z Hruštice (Profous, 1954, s. 785). K roku 1272 je uváděn Jaroslav z Turnova (Profous—Svoboda, 1957, s. 400), jehož sídlo klade J. V. Šimák do míst dnešního městského hřbitova (Šimák, 1909, s. 185—186).
47. Týnec: osada na svazích Chlumu připomínaná poprvé v roce 1255 (Profous—Svoboda, 1957, s. 408).
48. Uherce: ves v majetku pražské kapituly, snad ves Ugerce darovaná roku 1088 Vratislavem II. kapitule vyšehradské.
49. Ujkovice: vesnice připomínána roku 1088 (Profous—Svoboda, 1957, s. 442). Na ostrohu za statkem oválné opevnění, zatím bez materiálu (Štěpánek, 1965, s. 89).
50. Valdštejn: hrad založen v letech 1270—1280 Zdeňkem, synem Jaroslava z Hruštice (Sedláček, 1895, s. 56—62; Šimák, 1909, s. 239). Výzkumem

v roce 1972 byl získán materiál třináctého století, který je uložen v Muzeu Liberec (Waldhauser—Weber, 1973c).

51. Valečov: hrad z počátků čtrnáctého století založen v prostoru rozsáhlejšího skalního opevnění pravděpodobně již pozdněhradištního (Menclová, 1972, s. 339—341; Sedláček, 1895, s. 111—119; Bareš, 1909, s. 452).
52. Vinec u Mladé Boleslavi: kostel sv. Mikuláše založený kolem roku 1270 (Merhautová, 1971, s. 351—352).
53. Vrátno: nález čtyřset středních brakteátů v červeně malované nádobce, uložených do země kolem roku 1300 (Radoměrský—Richter, 1974, s. 85).
54. Všeň: poloha Hrádek — obdélníkový pahorek na jižním okraji vsi s nálezy hradištními ze třináctého století. Uloženy v muzeu Turnov (Šimák, 1909, s. 250).
55. Zdětín: pohřebiště z doby mladohradištní (Motyková, 1973, s. 451—452).
56. Zvířetice: hrad byl dle D. Menclové založen na počátku 14. století (Menclová, 1972, II). Dle J. V. Šimáka byl hrad založen před rokem 1278 Zdislavem z Lemberka (Sedláček, 1895, s. 101—110; Šimák, 1926—1927, s. 116).
57. Žerčice: ves s biskupským dvorcem, jehož součástí byl kostel postavený kolem roku 1070, kdy jej vysvětil biskup Jaromír (Profous—Svoboda, 1957, s. 832—833; Merhautová, 1971, s. 371).

Literatura

- Anděl, R., 1961: Husitství v severních Čechách. Liberec.
- Bareš, F., 1909: Zříceniny hradů na Boleslavsku. PA, 23, s. 452.
- Bareš, F., 1921: Paměti města Mladé Boleslavě. Mladá Boleslav.
- Budil, V.—Herout, J., 1960: Mnichovo Hradiště. Státní zámek, město a památky v okolí. SÚPPOP Praha.
- Filip, J., 1947: Dějinné památky Českého ráje. Praha.
- Konček, M.—Petrovič, Š., 1957: Klimatické oblasti Československa. In: Meteorologické zprávy. Praha, s. 113—119.
- Kunský, J., 1974: Československo fyzicky zeměpisně. Praha.
- Menclová, D., 1972: České hrady. 1, 2. Praha.
- Merhautová, A., 1971: Raně středověká architektura v Čechách. Praha.
- Motyková, K., 1973: Pohřebiště z mladší doby hradištní ze Zdětína, okres Mladá Boleslav. AR, 25, s. 451—452.
- Píć, J. L., 1909: Starožitnosti země České. Čechy za doby knížecí. Praha.
- Profous, A.—Svoboda, J., 1949, 1951, 1954, 1957: Místní jména v Čechách. 1.—4. Praha.
- Radoměrský, P.—Richter, M., 1974: Korpus české středověké keramiky datované mincemi. Sborník NM, řada A, 28, s. 2—4.
- Sedláček, A., 1895: Hrady, zámky a tvrze království českého. 10. Praha.
- Sellner, K., 1926: Podolec, několik kapitol z dějin Mladé Boleslavě. Mladá Boleslav.
- Sládeček, A., 1900: Paměti města Dobručky a jeho okolí. Praha.
- Šimáček, J., 1947: Paměti města Bělé pod Bezdězem. Bělá pod Bezdězem.
- Šimák, J. V., 1903: Příběhy města Turnova nad Jizerou. Turnov.
- Šimák, J. V., 1909: Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese Turnovském. Praha.
- Šimák, J. V., 1914: Skála, hrad Soběslava II. Časopis NM, 88, s. 283—288.
- Šimák, J. V., 1917: Dějinné paměti okresu Mnichovohradištského. B. m.
- Šimák, J. V., 1926—1927: Počátky Boleslavě a Boleslavsku. In: Boleslavan. 1. Mladá Boleslav, s. 97—118.
- Šimák, J. V., 1930: Soupis památek historických a uměleckých v okrese Mnichovohradištském. 1. Praha.
- Štěpánek, M., 1965: Opevněná sídliště 8.—12. století ve střední Evropě. Praha.

- Turek, R., 1952: Kmenová území v Čechách. ČNM, 121, s. 3–43.
- Turek, R., 1963: Čechy na úsvitě dějin. Praha.
- Waldhauser, J., 1971: Archeologický výzkum v severních Čechách. 2. Severočeské muzeum Liberec.
- Waldhauser, J., 1976: Turnovský typ kultury lidu popelnicových polí v severních Čechách. Krajské muzeum Teplice.
- Waldhauser, J.–Weber, V., 1973a: Poráň. Zpravodaj Šrámkovy Sobotky, 10, s. 4–5. s. 32–35.
- Waldhauser, J.–Weber, V., 1973b: Tvrz Spařence. Zpravodaj Šrámkovy Sobotky, 10, č. 3, s. 20–21.
- Waldhauser, J.–Weber, V., 1973c: Výzkum na hradě Valdštejně. AR, 25, s. 221–224.
- Weber, V., 1971: Neznámé hradiště ve Spařenicích. Zpravodaj Šrámkovy Sobotky, 8, č. 1–2, s. 13.
- Weber, V., 1972: Dehtařské jámy ve Svijanech u Turnova. ČMM, 57, s. 231–236.

Besiedlung des Isertales im 10.–13. Jahrhundert

Im Beitrag ist ein Verzeichnis der Fundorte aus dem 10.–13. Jh. im mittleren und unteren Isertal, ungefähr im Raum von Turnov, Mnichovo Hradiště, Mladá Boleslav und Dobruška, vorgelegt. Die Besiedlung ist entweder durch einen Vermerk in schriftlichen Quellen oder durch archäologisches Material belegt.

Abb. 1. Besiedlung des Isertales im 10.–13. Jh. Die Nummern der Fundorte entsprechen mit laufender Zahl in Text.